

Проблема гендеру у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді

*Національний університет фізичного виховання і спорту України;
Полтавський університет споживчої кооперації України*

Постановка наукової проблеми та її значення. Головне завдання нашої країни сьогодні – збереження генофонду нації. Фізичне виховання сприяє формуванню не тільки фізичного, а й духовного здоров'я молоді через систематичну спеціально організовану рухову активність, яка є свідомою руховою діяльністю. Діяльність людини відбувається через формування мети (мотиву), вибір засобів, процесу діяльності й результату. У літературі є дані, що мотивація діяльності юнаків і дівчат відрізняється (Р. Уейнберг, О. Гоулд, 2001, Є. П. Ільїн, 2010, Т. Ю. Круцевич, 2012), а на формування їх мотивації впливають різні фактори (зовнішні й внутрішні). Дослідження лімітуючих і стимуляційних факторів мотивації до рухової активності та дотримання факторів здорового способу життя осіб різної статі дасть можливість визначити організаційно-методичні умови залучення більшої кількості дітей, підлітків і молоді до систематичних занять фізичною культурою й спортом.

Мета роботи – визначення проблемного поля використання гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді за результатами літературних джерел.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Мета фізичної культури особистості – усебічний та різнобічний розвиток фізичних і духовних здібностей людини, її самореалізація в розвитку духовних і фізичних здібностей за допомогою фізкультурної діяльності, освоєння інших цінностей фізичної культури (В. К. Бальсевич, Л. І. Лубишева, 2003).

Відзначають, що змішане виховання й навчання в школах можна назвати безстатевим, тому що протягом декількох поколінь зникає з навчальних закладів статособистісна самоідентифікація в молодих людей, а особливо в хлопчиків (В. Ф. Базарний, 2005). Результатом цього є пригнічення й нейтралізація чоловічих задатків у хлопчиків і жіночих – у дівчаток, що негативно позначається на здоров'ї, у тому числі й репродуктивній функції молоді. Тому вчені звертають увагу на гендерну диференціацію у вихованні та навчанні підростаючого покоління як фактор збереження людини на популяційному рівні (Л. В. Тарасенко, 2007).

Підґрунтям дослідження проблем гендеру у фізичному вихованні можна вважати роботи вітчизняних учених. Так, Г. В. Безверхня (2004) досліджує мотиви та інтереси школярів 5–11 класів до занять фізичною культурою й спортом, їх структуру та динаміку в процесі вікового розвитку, особливості прояву в осіб різної статі, із різними властивостями ВНД і залежно від регіону проживання. Визначено, що структура термінальних й інструментальних цінностей юнаків і дівчат старших класів відрізняється за рейтингом і має взаємозв'язок із ціннісними орієнтаціями у сфері фізичної культури (М. М. Саїнчук, 2011). У дослідженнях О. Ю. Марченко сформульовано поняття «індивідуальна фізична культура» й виявлено особливості її формування в студентів. У докторській дисертації О. А. Томенка (2012) індивідуальну фізичну культуру молоді розглянуто як кінцевий результат неспеціальної фізкультурної освіти. Н. Є. Пангелова (2014) в докторській дисертації довела особливості взаємозв'язку між показниками пізнавальних процесів, мовлення й функціонального стану 4-річних хлопчиків і дівчаток. Виявлено гендерні особливості ознак психологічної статі в студенток, які займаються спортом, що визначаються наявністю в 50 % маскуліних ознак, які не впливають на прояв фемінних якостей, котрих більше, ніж у дівчат, які не займаються спортом (О. О. Біліченко, 2014).

У фізичному вихованні дітей та молоді переважно закладено статевий диморфізм, що ґрунтується на біологічних відмінностях між чоловіками й жінками. Виявивши психоціальні та соціокультурні ролі чоловіків і жінок, учені вживають термін «гендер» і «гендерні відмінності». Однак, на думку зарубіжних науковців (Ш. Берн, 2009, Є. П. Ільїн, 2009), питання про застосування понять «гендер» і «стать» ще не знайшло свого вирішення. Програми фізичного виховання в загальноосвітніх школах розраховані на середньостатистичну дитину й передбачають різницю лише в тестових нормативах для хлопчиків і дівчат. Відсутність гендерного підходу до формування особистості дітей може не

лише деформувати процес їхнього психічного розвитку, а й негативно позначитися на їхньому фізичному здоров'ї. У зв'язку з цим залучення дітей і молоді до систематичних занять фізичними вправами як основного чинника здорового способу життя можливе за умови диференційованого гендерного підходу.

У сучасних дослідженнях І. В. Євстігнеєвої [2] доведено, що основними критеріями гендерного виховання учнів основної школи в процесі фізичного виховання є когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційний та поведінковий. О. В. Фащук [8] досліджено особливості ставлення підлітків до уроку фізичної культури з урахуванням гендерної ідентифікації. О. І. Шиян, О. В. Фащук [10] обґрунтували актуальність дослідження проблеми існування гендерних стереотипів і дисбалансу у фізичному вихованні підлітків. А. В. Заїкін [4] розробив та науково обґрунтував авторську модель професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до виховання ЗСЖ молодших школярів на засадах гендерного підходу, що передбачає забезпечення гендерно орієнтованої спрямованості змісту психолого-педагогічних дисциплін. Б. Т. Сахаєв [6] виявив, що вікова динаміка фізичного розвитку й фізичної підготовленості студентів-юнаків і студентів-дівчат не ідентична. Науковець довів, що гуманізація процесу фізичного виховання та виховання гендерної культури позитивно впливає на психічний стан студентів і розуміння однакової привабливості таких якостей, як маскуліність та фемінність для кожної людини незалежно від статі. Г. Ф. Дульмухаметова [1] визначила існування бар'єрів щодо реалізації статевої диференціації навчання молодших школярів у навчально-виховному процесі. А. С. Дамадаєва [2], аналізуючи дослідження гендерної диференціації та соціалізації в спорті, не виявила загальних закономірностей. У статті підкреслено, що критико-аналітичний огляд наукових досліджень доводить досить низький рівень вивченості проблеми гендерної психології в межах спортивної діяльності. Л. Н. Слепова [7] визначає, що організація навчального процесу фізичного виховання потребує від викладача знань про гендерні особливості студентів. Ш. К. Шахов [9] констатує, що велика частина гендерних стереотипів формується значною мірою за допомогою ЗМІ. В. І. Лукашук [5] зазначає, що спорт як діяльність формує андрогінний тип особистості в жінок та призводить до підсилення маскуліності в чоловіків.

Слід звернути увагу на поняття «гендерної свідомості» (Ш. Берн, 2009; А. Л. Ворожбітова, 2008), яке розглядається як сукупність ціннісних орієнтацій, що відображають відносини статі крізь призму усталених у суспільстві гендерних стереотипів. Результат усвідомлення ціннісного ставлення (позитивного чи негативного) до цих стереотипів залежить не лише від об'єктивного змісту, а й від особливостей суб'єкта, його інтересів, що визначаються як приналежність до певного гендеру як соціальної статі, так і індивідуальними рисами особистості (О. Л. Ворожбітова, 2008).

Дослідження Д. В. Колесова (2000) спростували думку німецького психолога Моля про «нейтральності» дитячого віку. Вивчаючи співвідношення чоловічого (тестостерон) і жіночого (екстрадіол) статевих гормонів в осіб із 3-х до 21 року, він робить висновок, що природа статевої приналежності людини вже сформована в період внутрішньоутробного розвитку. Це підтверджується й дослідженнями інших учених (Ш. Берн, 2009; Т. В. Бендас, 2005 й ін.)

У теорії фізичної культури, як ні в якій іншій гуманітарній дисципліні, постійно враховуються природні основи статевих відмінностей. Численні дослідження в галузі спорту стосуються переважно статевого диморфізму, доводячі проявлення особливостей жіночого організму в спорті і відмінностей в оцінках спортивних досягнень чоловіків та жінок як представників різних біологічних статей (С. Соха, 1999; Т. Соха, 1991; М. Месснер, 2000; Л. Г. Шахліна, 2006, 2010).

У працях із соціології фізичної культури простежуються вплив спорту на особистість спортсмена, питання соціально-психологічної адаптації (Л. І. Лубишева, 2001; Н. С. Ціпунова, 2008; С. С. Родоманова, 2007; Н. А. Бондаренко, 2007; Є. П. Ільїн, 2009 та ін.)

В гендерному підході до навчання й виховання є роботи таких дослідників, як М. М. Куїнджі та Є. Д. Лапонова (2005), Н. В. Козловська (2006), С. А. Чубарова (2007), В. Д. Єремєєва (2008), Л. В. Тарасенко (2007).

Виходячи з аналізу досить обмеженої кількості публікацій щодо гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді, які переважно стосуються урахування біологічної статі, ми не знайшли відомостей про вікові особливості формування ознак психологічної статі (маскуліність, фемінність, андрогінність) у дітей і підлітків, не виявлено взаємозв'язку між цими ознаками й мотивацією діяльності, ціннісними орієнтаціями у сфері фізичної культури та спорту, фізичною підготовленістю й здоров'ям, які впливають на соціальні умови та формування гендерних стереотипів поведінки юнаків і дівчат, що й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Висновки. Отже, у фізичному вихованні дітей та молоді потрібно застосовувати не лише біологічний підхід, що ґрунтується на статевому диморфізмі, який обумовлює диференціювання фізичних навантажень і нормативів фізичної підготовленості, а й гендерний підхід, що, згідно з думкою багатьох учених, припускає, що різниця в поведінці, сприйнятті, ціннісних орієнтацій чоловіків і жінок визначається не стільки фізіологічними особливостями, скільки соціалізаційними механізмами, вихованням і культурними традиціями регіону проживання.

Перспективами подальших досліджень є визначення вікової динаміки ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури й спорту хлопців і дівчат 5–9 класів.

Джерела та література

1. Дульмухаметова Г. Ф. Педагогические условия половой дифференциации обучения младших школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Г. Ф. Дульмухаметова. – Казань, 2011. – 245 с.
2. Дамадаева А. С. Специфика гендерной дифференциации личности в спорте / А. С. Дамадаева // Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта. – 2012. – № 10. – С. 54–58
3. Євстігнєєва І. В. Гендерне виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури : дис. канд. пед. наук : 13.00.7 / І. В. Євстігнєєва. – Луганськ, 2012. – 228 с.
4. Заїкін А. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до виховання здорового способу життя молодших школярів на засадах гендерного підходу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00. 07 / А. В. Заїкін. – Х., 2011. – 251с.
5. Лукашук В. І. Особливості гендерної соціалізації у спорті / В. І. Лукашук // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – № 993 – 2012. – С. 27–29.
6. Сахаєв Б. Т. Гуманистический подход в физическом воспитании студентов с учетом их гендерных особенностей : дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : 13.00.01 / Б. Т. Сахаєв. – Алмата, 2010. – 234 с.
7. Слепова Л. Н. Гендерный подход к физическому воспитанию студентов / Л. Н. Слепова, Т. Н. Хаирова, Л. Б. Дижонова // Современные наукоемкие технологии. – 2010. – № 5.– С.129–130.
8. Фашук О. В. Гендерні особливості фізичного виховання підлітків : дис. ... канд. наук з фізичного виховання і спорту : 24.00.02 / О. В. Фашук. – Івано-Франківськ, 2011. – 248 с.
9. Шахов. Ш. К. Гендерная психология спорта: культурно-образовательный аспект / Ш. К. Шахов, А. С. Дамадаева // Вестник МГУКИ. – 2011. – № 2. – С. 27–29.
10. Шиян О. І. Проблеми гендерних стереотипів та дисбалансу у сфері фізичної культури і спорту / О. І. Шиян, О. В. Фашук // Спортивна наука України. – 2012. –№ 3. –С. 40–44.

Анотації

У статті йдеться про гендерний підхід у фізичному вихованні в навчальних закладах. Наводяться результати дослідження численних науковців, що свідчать про різницю прояву не лише біологічних ознак при виконанні фізичних вправ, реакції на фізичні навантаження в хлопців і дівчат, а й про різницю в їхніх ціннісних орієнтаціях, мотивах, інтересах до занять окремими видами спорту, що переважно залежить від їх психологічної статі, що обумовлює дослідження проблеми гендеру у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді.

Ключові слова: фізичне виховання, підлітки, гендер.

Татьяна Круцевич, Оксана Марченко, Татьяна Имас. Проблема гендера в физическом воспитании детей, подростков и молодежи. В статье речь идет о гендерном подходе в физическом воспитании в учебных заведениях. Приводятся результаты исследования многочисленных авторов, свидетельствующих о разнице проявления не только биологических признаков при выполнении физических упражнений, реакции на физические нагрузки у юношей и девушек, но и о разнице в их ценностных ориентациях, мотивах, интересах к занятиям отдельными видами спорта, что в большей степени зависит от их психологической стати, обуславливает исследование проблемы гендера в физическом воспитании детей, подростков и молодежи.

Ключевые слова: физическое воспитание, подростки, гендер.

Tetyana Krutsevych, Oksana Marchenko, Tetyana Imas. The Problem of Gender in Physical Education of Children, Teenagers and Young People. The article deals with the gender approach in physical education in educational establishments. The results of research of numerous authors show the difference of manifestation of not only biological factors while performing of physical exercises, reaction on physical loads of boys and girls, but also about the difference in the value orientations, motives, interest to classes of some kinds of sports, they mainly depend on their psychological component, causes studying of the problem of gender in physical education of children, teenagers and the youth.

Key words: physical education, teenagers, gender.